

УДК 351.82

Муц Луай Файсалкандидат соціологічних наук,
директор центру освітніх послуг для іноземних громадян
Запорізького національного університету**ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФОРМ МІГРАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ**

Розглядаються основні питання щодо визначення домінуючих форм міграції в українських реаліях. Указано на проблематику міграційного процесу в Україні, що становить основний базис міграційної політики України щодо розвитку країни як економічного, соціального, так і політичного. Зазначено базиси міграційної політики, зокрема причини, наслідки щодо предметного обговорення диверсифікації міграційних потоків. Підкреслено географічну приналежність міжнародної трудової міграції. Визначено основні негативні фактори у виникненні міграційного процесу. Підбито підсумки щодо процесу міжнародної міграції останніх десятиліть, у яких активно брало участь українське населення, а також щодо появи нових форм міграції та трансформації міграційних процесів унаслідок суспільних запитів «кращого життя» в Україні та кризи як в економічних, так і в політичних відносинах, що вплинуло на збільшення процесу міграції до інших країн.

Ключові слова: міграційна політика, форми міграції, критерії, класифікація, мігранти, вигода, розвиток.

Постановка проблеми. Підвищення комунікації між країнами вплинуло на всі сфери життя суспільства, розпочався процес трансформації трудових ресурсів на рівні глобальних відносин, що охопив як висококваліфіковану, так і низькокваліфіковану робочу силу. Міграційний процес в Україні слід розглядати з точки зору соціального виміру. Основним компонентом соціального виміру є географічне розширення трудової еміграції громадян України до інших держав із метою отримання вищих доходів та забезпечення належного існування своєї родини. Щодо відтоку висококваліфікованої робочої сили, то метою є забезпечення запитів щодо розвитку своїх здібностей. Актуальність цього напрямку становить основні питання щодо розвитку країни як в економічному, соціальному, так і в політичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних та закордонних науковців, які у своїх працях висвітлили різні види форми міграції та здійснили аналітику, причини її зростання, можна виділити В. Преведенцева, Б. Хорева, Ж. Зайончковську, В. Іонцева, Т. Юдіну, Л. Рибаківського, А. Хомра, І. Прибиткову, Т. Петрову,

Е. Лібанову, О. Малиновську та ін. Наукові пошуки у напрямі міграційних процесів для розвитку людського потенціалу в Україні здійснено Г. Осовською, О. Крушельницькою, М. Долішнім, У. Садовою, Л. Семів, О. Риндзак, Т. Токарським, С. Наконечним, Т. Терещенком, Т. Романюк, А. Мокієм, І. Чекан, І. Куревіною та іншими. Однак на тлі економічних негаразд та соціальної напруженості в країні актуальним питанням залишається подальше дослідження форм міграції.

Мета статті – визначити та надати характеристику основним формам міграції, які домінують в умовах українських реалій, урахувавши економіко-політичну кризу в країні.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи міграційну політику, визначаючи основні причини, наслідки щодо предметного обговорення зростаючої диверсифікації міграційних потоків. Із метою симпліфікації визначення сучасних форм міграції громадян країни важливим моментом стає диверсифікація міграції населення на широке коло видів та класифікації за певними критеріями. У науковій літературі виділяють такі види міграції, як зовнішня і внутрішня, зворотна і незворотна, добровільна і примусова, органі-

зована і неорганізована [1, с. 133–134; 2, с. 6].

Додатково можна виділити такі форми міграції населення, як епізодична, маятникова, сезонна і незворотна. Сутність епізодичної міграції полягає у переміщенні громадян із метою вирішення ділових питань, рекреаційних поїздок, що можуть мати характер нерегулярних у часі та не обов'язково в одному і тому ж напрямі. Маятникова міграція характеризується своєю постійністю в інтервалах часу та в напрямі певних населених пунктів. Сезонна міграція – це тимчасова робота працездатного населення працювати на певний проміжок часу з метою збереження основного місця роботи. Для незворотної міграції характерною ознакою є зміна постійного місця проживання [3, с. 22–24].

У своїх наукових публікаціях А. Адепджу розділяє міграцію на короткотермінову (менше двох років), середньотермінову (від двох до десяти років), довготермінову (більше десяти років) та постійну (понад двадцять років) [4, с. 106]. Учений А. Ічдуйгу класифікує учасників міжнародної міграції на: 1) постійних переселенців; 2) тимчасових робітників, контрактників; 3) тимчасових працівників-професіоналів; 4) нелегальних працівників; 5) осіб, що шукають притулку; 6) біженців; 7) транзитних мігрантів [5, с. 133]. Згідно з визначенням міграційних процесів, міжнародна організація ООН класифікує учасників міжнародної міграції так: 1) іноземці, які перебувають у країні з метою отримання освіти; 2) мігранти, які приїхали отримати тимчасовий заробіток; 3) мігранти, метою яких є об'єднання або пошук і створення нової сім'ї; 4) мігранти для постійного проживання; 5) іноземці, що входять до особливої категорії таких мігрантів, як біженці [6, с. 38].

Міграційний процес щодо правового статусу слід ділити на легальний, нелегальний та напівлегальний. До легальної міграції слід віднести перетин кордону на основі додержання правових відносин особою на основі однієї з форм в'їзної візи на певний термін. До нелегальної міграції слід віднести як нелегальний, так і легальний в'їзд із подальшим нелегальним перебуванням

після закінчення терміну дії візи. Напівлегальні мігранти мають усі характерні риси легального мігранта на основі певної в'їзної візи, але з певних причин залишаються на незаконних умовах в країні після завершення терміну дії візи.

Наступним етапом буде виділення політичної імміграції, яка ділиться на два види: 1) перший має характерні риси переміщення населення внаслідок зміни політичного устрою в країні або ж підтримки іншої політичної сили, а також таких громадян називають політичними біженцями; 2) міграція дипломатичного корпусу або ж військових із метою встановлення та підтримки дружніх зв'язків з іншою країною. Сьогодні найбільш актуальною міграцією є економічна. Цей вид міграції є характерним для більшості населення України. Економічна міграція має низку критеріїв, які необхідно враховувати в процесі дослідження цього виду. Такий вид міграції визначається як перетин державних та міжнародних кордонів із метою отримання нової роботи, інвестицій, продажу товарів – діяльність, що має економічні цілі та мотиви. Економічні біженці – це особи, які виїжджають із місця постійного проживання, задовільні економічні умови в країні чи на певній території країни.

На нашу думку, слід зазначити, що як економічна, так і трудова міграція має характерні риси та мотиви, зокрема для людей, які шукають нову роботу для отримання прибутку внаслідок економічної ситуації в країні. Однак для трудової міграції характерним є тільки пошук роботи, інший вид діяльності не розглядається. Також трудову міграцію поділяють залежно від рівнів кваліфікації мігрантів. Здебільшого трудовими мігрантами є некваліфікована або низькокваліфікована робоча сила, що найбільше має попит у країні імміграції. Іншим підвидом є міграція висококваліфікованих кадрів, що пов'язана з незадоволенням рівнем матеріально-технічного та інформаційного забезпечення професійної діяльності. Іншим підвидом трудової міграції є інтелектуальна, де основними учасниками процесу є вчені, викладачі університетів, наукові співробітники дослідних інститутів, що працюють за спеціальністю

та оформлені на основі короткострокових та довгострокових контрактів у країнах імміграції, отримуючи кращі умови праці і вищу зарплатню, ніж в Україні.

Вагомого значення набуває циклічна міграція, що характеризується довгостроковою мобільністю громадян між різними країнами світу [7, с. 2]. Варто зауважити, що раніше циклічна міграція мала короткотермінову ознаку, однак, починаючи з 2007 року, вона відрізняється від процесу, коли вони повертаються додому, формуючи при цьому закритий цикл. Унаслідок відкритості кордонів та інструментів комунікації, обмін робочою силою відбувається в єдиному економічному середовищі. Тому визначення циклічної міграції трансформовано внаслідок сучасного етапу становлення економічних, соціальних та політичних відносин у суспільстві, де основною рисою циклічної міграції стала повторюваність [7, с. 3]. Відрізняючи циклічну міграцію від маятникової, слід окреслити критерії щодо переміщення мігрантів. Маятникова міграція характеризується регулярністю або повторюваністю переміщення осіб із метою до тієї ж країни, тоді як для циклічної міграції характерними є одноразові, багаторазові регулярні чи нерегулярні переміщення до різних країн на різні місця праці з постійним поверненням додому. Специфічним видом є ротаційна трудова міграція, що характерна для роботи на одному місці, але вона розподіляється між кількома мігрантами, що по чергової прибувають до місця роботи [8, с. 77]. Цей підвид міграції слід віднести як до маятникової, так і до циклічної. Він може бути характерним для співробітників транснаціональних корпорацій.

За географічної приналежності міжнародну трудову міграцію слід диференціювати:

1) за дистанцією (регіональна, міжрегіональна, внутрішньоконтинентальна, міжконтинентальна);

2) за переміщенням (північ – південь, схід – захід, південь – північ та ін.);

3) за населеним пунктом (село – місто, місто – село, місто – місто, село – село).

Щодо кількості міграційних процесів розподіляють численну та нечисленну міграцію: 1) нечисленна характеризується

незначною кількістю осіб, що вирішили емігрувати до іншої країни та суттєво не впливають на економічний розвиток країни-донора чи реципієнта; 2) численна – великою кількістю осіб та має економічний ефект як для країни-донора, так і для реципієнта [9].

Територіальне переміщення громадян слід характеризувати як певний набір запитів членів суспільства, що можуть задовольнити кожну особу, зокрема його бачення можливостей працевлаштування, отримання або придбання житла, рівня освіти, можливості, спілкування, відпочинку, різні екологічні параметри, рівень політичної стабільності та особистої безпеки. Просторова самоорганізація населення є вибірковою у соціальному, економічному та політичному баченні кожного громадянина країни щодо території проживання. Самоорганізація у суспільстві є важливим чинником, що впливає на зацікавленість окремих осіб, унаслідок чого виникає міграційна мотивація. Також варто зазначити, що за умов класифікації різних форм міграції слід визначити основні фактори, які є невід'ємними елементами та характеризують міграційні процеси як із негативного, так і з позитивного боку, є основними базисами під час обрання кожним громадянином певних дій для підвищення свого благополуччя.

Основними негативними факторами під час виникнення міграційного процесу є: 1) зменшення чисельності населення України внаслідок втрати людського капіталу в процесі міжнародного обміну; 2) моральним аспектом є перехід межі в питаннях із недоотриманням заробітчанамі медичної допомоги, ненормований робочий день, відсутність побутових умов, майже відсутня правова захищеність; 3) погіршення ситуації у суспільстві, характерні міграційні настрої з отриманням більшої вигоди, внаслідок чого розпадаються сім'ї, залишаються без догляду діти та люди похилого віку; 4) наявність структурних деформацій унаслідок потоку міграції до інших держав, що знижує купівельну спроможність товарів та послуг і призводить до нерівномірного розподілу коштів та ще більшого розшарування суспільства;

5) баланс між працездатним та непрацездатним населенням погіршується в бік соціально незахищених верств населення; 6) національна структура і міграції в Україні мають процес міграції переважно з таких країн, як Туреччина, Китай, Іран; такому процесу характерна ознака «імміграція без розвитку іммігрантів»; 7) негативного значення набуває прихована латентна міграція внаслідок використання іноземними компаніями людського капіталу країни, але без адекватного інвестування в його потенціал та можливості. Найбільш поширеними інвестиціями в людський капітал є підвищення кваліфікації на робочому місці та отримання освіти. Надання інвестиції в людський капітал характерне специфічним галузям. Цей підхід іноземних компаній обмежує міжрегіональну мобільність трудових ресурсів та трансформацію економіки в напрямі інновацій та розвитку; 8) у разі міграції висококваліфікованих кадрів, що емігрували з метою стажування, контракти поступово переростають на постійне проживання, впливаючи на зниження інтелектуального потенціалу країни-донора [9].

Позитивними факторами міграційного процесу є трансформація людського потенціалу в країні внаслідок: 1) надходження валюти на батьківщину у формі грошових переказів від емігрантів, що покращує платіжний баланс країни, збільшуючи витрати країни на соціальну сферу; 2) зниження кількості безробітних у країні, що є донором мігрантів внаслідок експорту трудових ресурсів безробіття зменшується, а також зменшується кількість претендентів на вакантні робочі місця; 3) підвищення рівня життя членів сімей мігрантів; 4) отримання нового досвіду для самих мігрантів, що є рушійною силою інновацій в країні, яка є донором мігрантів; 5) підвищення рівня страхування від економічних негаразд, скорочення бідності та економічних ризиків [10].

На нашу думку, також варто виділити інтелектуальну міграцію, що є актуальним питанням для України. Так, до інтелектуальної праці слід віднести три види, зокрема освітню, наукову та техноло-

гічну (ІТ-галузь). Унаслідок глобалізації відносин освітні міграційні процеси посилюються, тому Україна прямує до єдиного «Європейського простору вищої освіти» та «Європейського простору досліджень». Такі загальнонаціональні заходи забезпечують можливості академічної мобільності студентів, викладачів і дослідників. Більшість міграційних процесів в освіті здійснюються в межах території України. Ураховуючи наявність міжнародних програм мобільності як дослідницьких, так і академічних, кількість студентів-науковців прагнуть здобути закордонного досвіду в цікавій їм галузі. Варто брати до уваги, що освітні заклади розміщено відповідно до територіально-галузевої структури економіки. Однією з особливостей міграційного процесу в напрямі інтелектуальної міграції є технологічна, що характерна для ринку інформаційних технологій, зокрема основними іммігрантами цієї сфери є такі кваліфікаційні робітники у сфері інформаційних технологій, як програмісти, розробники, системні адміністратори та інші.

Для внутрішньої форми міграції працівників сфери інформаційних технологій є сильний дисбаланс у вакансіях, зокрема 59% вакансій на ІТ-ринку праці припадає на столицю. Робота в столиці є більш високооплачуваною та перспективною для кар'єрного зростання. До великих міст, що потребують кваліфікованих фахівців у сфері інформаційних технологій, належить Харків, Дніпро, Львів, Одеса. Специфікою роботи спеціалістів з інформаційних технологій є робота на замовлення іноземних корпорацій у філіях або за формою дистанційної зайнятості [11]. Також для працівників у сфері інформаційних технологій домінують різні типи виїзної міграції, які вже були зазначені у цій статті.

Висновки та пропозиції. За останні десятиліття міжнародна міграція вплинула на появу нових форм міграції та трансформувала міграційні процеси. Унаслідок наявності людського потенціалу в Україні та кризи як в економічних, так і політичних відносинах, спостерігається процес інтенсифікації міграції до інших країн. Класифікуючи міграційні

мотиви, можна визначити, до якої з форм міграції можна віднести осіб, що мають на меті перетнути кордон та отримати робоче місце чи збудувати нове життя. Однак для того, щоб цей процес був керованим, необхідна чинна міграційна система, що знижує нелегальні міграційні потоки. Варто зазначити, що, враховуючи особливості основних форм міграції населення, можна скорегувати міграційну політику України, що знизить таке негативне явище, як нелегальна міграція.

Список використаної літератури:

1. Дмитриев А. Конфликтогенность миграции: глобальный аспект. *Социологические исследования*. 2004. №10. С. 4–13.
2. Мазин А. Теоретические аспекты миграции населения. *Народонаселение*. 2001. №1. С. 132–146.
3. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика. Москва: Наука, 1987. 200 с.
4. Адеподжу А. Взаимосвязь между внутренней и международной миграцией: африканская действительность. *Международный журнал социальных наук*. 1999. № 24. С. 101–111.
5. Ичдуйгу А. Региональные и локальные перспективы. Политика международ-
- ных мигрирующих режимов: транзитные миграционные потоки в Турции. *Международный журнал социальных наук*. 2001 № 032. С. 131–142
6. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127–139.
7. Newland K., Agunias D., Terrazas A. Learning by Doing: Experiences of Circular Migration / Migration Policy Institute. Washington: DC, 2008. 28 p.
8. Методология и методы изучения миграционных процессов: междисциплинарное учеб. пособие; под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. Москва: Центр миграционных исследований, 2007. 370 с.
9. Blangiardo G.C. Typology and Geography of European Mass Migration. URL: <http://www.un.org/popin/confcon/milan/plen3/3rdplen.html>
10. Леонова С.В. Дихотомія міграційних процесів у розвитку людського потенціалу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. N735: Логістика. С. 118–126.
11. Чекушина Ю.В. Види інтелектуальної міграції населення України. *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2013. № 3. С. 76–79.

Муц Луай Фай сал. Характеристика основных форм миграции населения в Украине: последствия для государства

Рассматриваются основные вопросы по определению основных форм миграции в украинских реалиях. Указана проблематика миграционного процесса в Украине, что составляет основной базис миграционной политики Украины относительно развития страны как в экономическом, социальном, так и в политическом плане. Указаны базисы миграционной политики, в частности причины, последствия относительно предметного обсуждения растущей диверсификации миграционных потоков. Подчеркнуто географическую принадлежность международной трудовой миграции. Отмечены основные негативные факторы при возникновении миграционного процесса. Подведены итоги процессов международной миграции последнего десятилетия, в которых активно участвовало украинское население, о появлении новых форм миграции и трансформации миграционных процессов, в результате общественных запросов «лучшей жизни» в Украине и кризиса как в экономических, так и в политических отношениях, повлиявших на увеличение процесса миграции в других стран.

Ключевые слова: миграционная политика, формы миграции, критерии, классификация, мигранты, выгода, развитие.

Muts Luai Faisal. Characteristics of the basic forms of migration of the population in Ukraine: consequences for the state

The main issues in relation to the definition of the main forms of migration in Ukrainian realities are considered. The problems of the migration process in Ukraine, which constitutes the basic basis of Ukraine's migration policy in terms of the country's development, both in economic, social and political terms, have been highlighted. During the study attention was paid. works of domestic and foreign scholars where various types of forms of migration were covered and the reasons for the migration data were analyzed. The bases of migration policy are given, in particular, the reasons, consequences of the substantive discussion of the increasing diversification of migration flows. The geographical affiliation of international labor migration is underlined. It was noted the main negative factors in the emergence of the migration process. Summing up the recent decades processes of international migration in which the Ukrainian population actively participated, the emergence of new forms of migration and the transformation of migration processes, as a result of public requests for "better life" in Ukraine and crises in both economic and political relations that influenced the increase of the migration process to other countries.

Key words: migration policy, forms of migration, criteria, classification, migrants, benefits, development.